

จดหมายถึงนวลละออ! ว่าด้วยวิธีคิดของ“คนไทย”*

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่บ้าน

13 มีนาคม 2539

นวลละออครับ

เมื่อรับคำเชิญของคุณให้เขียน“บทความ”เกี่ยวกับ *วิธีคิดของคนไทย* ที่สภาวิจัยแห่งชาติจัดขึ้น ผมไม่แน่ใจว่าควรเขียน“บทความ”ในลักษณะใด ครั้นเวลากระชั้นเข้า ผมจึงตัดสินใจเขียนเป็นจดหมายเล่าสิ่งที่คิดให้คุณได้รับทราบ ผมตระหนักดีว่าคนทั่วไปคงไม่ถือเอา“จดหมาย”เป็นบทความ แต่หากจะมีใครคิดว่า“จดหมาย”มีใช้รูปแบบการสื่อสารที่หนักแน่นจริงจังในทางวิชาการ ผมคงต้องขออภัย เพราะในอดีตมีนักปรัชญาหลายท่านเขียนงานลึกซึ้งในรูปจดหมาย เสนอประเด็นสำคัญๆ จนเกิดการถกเถียงและภายหลังเป็นที่ให้ศึกษากันอีกมาก เท่าที่นึกได้ในตอนนี้ก็มีจดหมาย

ของนักปรัชญาอังกฤษคนสำคัญคือ John Locke ในชื่อ *A Letter Concerning Toleration* หรือ *จดหมายว่าด้วยขันติธรรม* ที่เขาเขียนขึ้นเมื่อคริสต์ศักราช 1689 และสำนักพิมพ์ Liberal Arts แห่งนครนิวยอร์กนำมาตีพิมพ์ใหม่เมื่อปี ค.ศ. 1955 เป็นต้น

อีกเรื่องหนึ่งที่ควรกล่าวเสียแต่ต้นคือ ทำไมจึงเลือกเขียนจดหมายถึงคุณนวลละออ ไม่เขียนถึงมิตรใกล้ชิดของผมอย่าง ดร.เกษียร เตชะพีระ แห่งธรรมศาสตร์ หรือทำไมไม่เขียนเป็น“จดหมายถึงร้งรอง” มิตรผู้อาวุโสที่ผมเคารพ อาจเป็นเพราะหากเขียนถึงทั้งสองท่าน คงเขียนอีกอย่างหนึ่ง เพราะ“ระยะห่าง”ระหว่างผมกับอาจารย์เกษียร หรือ“ร้งรอง” ย่อมไม่เหมือนกับระยะห่าง“ระหว่าง”ผมกับคุณนวลละออซึ่งเคยได้ยินแต่เสียงทางโทรศัพท์

*บทความประกอบการอภิปรายเรื่อง “วิธีคิดของคนไทย” จัดโดยสภาวิจัยแห่งชาติ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 18 มีนาคม 2539

เท่านั้น บางที“ระยะห่าง”เกี่ยวข้องกับภาษาที่ใช้สื่อความ หรือภูมิหลังต่างๆ เช่นชนิดของหนังสือที่อ่านมาแต่ก่อน ถ้า“ระยะห่าง”น้อย เวลาเขียนจดหมายถึงอาจไม่ละเอียดละออนัก ด้วยมีเรื่องที่จะไว้ในฐานที่เข้าใจอยู่มาก แต่เมื่อระหว่างเรามี“ระยะห่าง”มาก เรื่องที่จะไว้ในฐานที่เข้าใจกันแต่เดิมน่าจะมีน้อย

และเท่าที่ฟังจากโทรศัพท์ ผมรู้สึกอยากเขียนถึงคุณนวนละออยิ่งกว่า ทำอย่างไรได้ นี่ก็เป็น *วิถีคิด* ของผม

คงต้องสารภาพอีกเรื่องหนึ่ง เมื่อทราบข่าวทางสภาวิจัยอยากให้มาสนทนาเรื่อง *วิถีคิดของคนไทย* ทราบไหมครับว่าผมรู้สึกอย่างไร ผมรู้สึกขำมาก แต่ทำไมมันขอมไม่เขียนถึงตรงนี้ จะเล่าให้ฟังเวลาได้พบกันวันที่ 18 ครับ

ผมอยากให้คุณนวนละออทราบ ว่า หัวข้อเรื่อง “*วิถีคิดของคนไทย*” เป็นหัวข้อที่น่าสนใจอย่างมาก ที่จริงเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2525 สาขาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เคยจัดงานสัมมนาเรื่อง “การศึกษาแนวความคิดของคนไทยในอดีตและปัจจุบัน” ขึ้น คำอภิปรายของอาจารย์ผู้ใหญ่หลายท่านอย่าง ศาสตราจารย์เจตนา นาควัชระ และศาสตราจารย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ รวมทั้ง“ข้อสรุป”ของดร.เสรี พงศ์พิศ ล้วนปรากฏอยู่ใน *วารสารธรรมศาสตร์* ฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2525 ครับ

แต่ที่ผมเห็นว่าหัวข้อนี้น่าสนใจ ไม่ใช่เพราะงานของสภาวิจัยนี้จัดห่างจากงานที่ธรรมศาสตร์ นานร่วม 15 ปี แต่เพราะหัวข้อว่า “*วิถีคิดของคนไทย*” นี้ประกอบไปด้วยคำที่เป็นปัญหาทั้งสิ้น อาจจะยกเว้นเพียงคำเดียวคือคำว่า “ของ” เท่านั้นที่เหลือไม่ว่า “*วิถีคิด*” หรือ “*คนไทย*” ก็มีปัญหาในเรื่องความหมายไม่ใช่น้อย ยิ่งกว่านั้นไม่ว่าคุณรับภารกิจมานำการสนทนานี้จะมาจากสาขาวิชาใด

ก็คงเห็นหัวข้อนี้เป็นปัญหาไปได้จากสายตาของแทบทุกแขนงวิชา

เพราะถ้าเป็นนักปรัชญา คงต้องเริ่มต้นตั้งคำถามว่า “*วิถีคิด*” หมายถึงอะไร หมายถึงวิธีการที่เราคิดอะไรสักอย่างหนึ่ง หรือหมายถึงตัวความคิดที่เราคิดถึง ถ้าตอบว่าเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง ก็คงต้องตั้งคำถามต่อไปว่าทั้งสองส่วนนี้คือ *วิถีคิด* กับ *ตัวความคิด* แยกขาดจากกันได้เพียงไร

ถ้าเป็นนักประวัติศาสตร์ ก็คงอึดอัดกับหัวข้อทำนองนี้ และจะต้องเร่งหาวิธีจัดการให้หัวข้อจำเพาะเจาะจงลงไปให้ได้ เช่นอาจขอเปลี่ยนหัวข้อเป็น “*วิถีคิดของคนไทยในสมัยรัชกาลที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์*” หรือ “*วิถีคิดของคนไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง*” ก็ต้องหาวิธีนำสิ่งที่เรียกว่า “*บริบท*” มาสวมลงบนหัวข้อให้ดูจับต้องเรียกร้องได้ชัดเจนขึ้น อีกบางท่านอาจสนใจศึกษาเรื่องนี้อย่างมีพลวัตยิ่งกว่า จึงอาจเปลี่ยนหัวข้อเป็น “*ความเปลี่ยนแปลงของวิถีคิดคนไทยในช่วงสี่ทศวรรษ จากพ.ศ. 2500 ถึงพ.ศ. 2540*” เป็นต้น

ถ้าเป็นนักสังคมวิทยา อาจจะตั้งคำถามว่า กำลังจะพูดถึงคนไทยกลุ่มไหนกันแน่ เพราะแต่ละกลุ่มแต่ละพวกคงมี *วิถีคิด* ไม่เหมือนกัน จึงอาจขอเปลี่ยนหัวข้อเป็น “*วิถีคิดของคนไทย ศึกษาเฉพาะกรณีชนชั้นสูงทางเศรษฐกิจที่มีรายได้ปีละ 12 ล้านบาทขึ้นไป*” ก็กระทำได้ หรือจะเป็นเลือกคุยเฉพาะเรื่อง “*วิถีคิดของนักวิจัยไทยที่ทำงานในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ศึกษาเฉพาะกรณี.....*” ก็เห็นทำกันอยู่

แต่เนื่องจากผมไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์ หรือ นักสังคมวิทยา และไม่แน่ใจว่าให้นักปรัชญาหรือไม่ เพราะแม้จะสอนปรัชญาการเมืองอยู่ด้วย แต่ถ้าเอาที่ทำงานเป็นเกณฑ์ ก็คงต้องถูกจัดประเภทว่าไม่ใช่ ผมจึงจะไม่ขอเปลี่ยนหัวข้อการสนทนาวันนี้ แต่ก็คงต้องเรียนคุณว่า แม้คำ “*คนไทย*” ก็เป็นปัญหา

ว่าคือใคร มาจากไหนกันแน่ ใครเป็น“ไทย” และ ใคร“ไม่ใช่ไทย” เส้นแบ่งระหว่างทั้งสองพวกนี้ เข้มข้นชัดเจน หรือจางเบาและแปรเปลี่ยนตลอดเวลา

ที่จริงคำถามว่าคนไทยมาจากไหนกันแน่นั้น ถกเถียงกันมานาน ถึงขั้นอาศัยวิชาการด้านพันธุศาสตร์ประมาณระยะห่างทางพันธุกรรมระหว่างกลุ่มที่เรียกว่า genetic distances estimation เช่นที่ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ นักมานุษยวิทยา หนุมจากสำนักธรรมศาสตร์ เขียนเอาไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “บรรพบุรุษของคนไทยมาจากไหน การวิเคราะห์และตีความจากหลักฐานใหม่ทางพันธุศาสตร์” ในหนังสือ *ธรรมศาสตร์วิชาการ* ตั้งแต่หน้า 460 ถึง 482 อ้อ หนังสือนี้ ฝ่ายวิชาการและวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์ขึ้นในวาระครบรอบ 60 ปี แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน ถึง 1 กรกฎาคม 2537 อาจารย์เสมอชัยสรุปว่า จากตำแหน่งแห่งที่ของยีนของคนไทยเอง (genetic loci) อาจกล่าวได้ว่าบรรพบุรุษสายหลักของคนไทยไม่น่าจะอพยพมาจากตอนใต้ของจีนหรือที่ไหน หากเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมของเอเชียอาคเนย์ครับ

แต่ผมคิดว่าปัญหาที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่า “คนไทยมาจากไหน” คือ “อะไรเป็นเงื่อนไขให้ความเป็นคนไทยเปลี่ยนแปลงไป” หมายความว่าอะไรทำให้คนอย่าง นาย ก. เป็นคนไทย และนางสาว ข. ไม่ใช่คนไทยในสภาวะทางเวลาใดเวลาหนึ่ง

สรุปว่า หัวข้อมีปัญหาคับคุณวลละอออย่างทีกล่าวแต่ต้น คุณจะไม่มีปัญหาอยู่คำเดียวคือคำว่า“ของ”เท่านั้น

ผมขอย้อนไปเอ่ยถึงเรื่อง“วิถีคิด”อีกครั้งหนึ่ง คุณวลละออทราบไหมครับว่า มีนักปรัชญาเยอรมันคนหนึ่งเคยสอนนักเรียนของเขาเรื่องนี้ตรงๆ ทีเดียว คนๆนี้ชื่อ Martin Heidegger เขาใช้

เวลาสองภาคการศึกษา คือภาคฤดูหนาวและฤดูร้อนในช่วงท้ายๆ แห่งชีวิตสอนเรื่อง“การคิด”ให้นักศึกษาในชั้นเรียนที่มหาวิทยาลัย Freiburg มีคำบรรยายทั้งสิ้น 21 ครั้ง แบ่งเป็นสองภาค งานชิ้นนี้ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษนานแล้วโดย J. Glenn Gray เป็นผู้แปล ให้ชื่อว่า *What is Called Thinking?* สำนักพิมพ์ Harper Colophon Books แห่งเมืองนิวยอร์ก จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อคริสต์ทศวรรษ 1968

Heidegger สอนไว้ในหนังสือเล่มดังกล่าว ตอนที่สอง คำบรรยายที่หนึ่ง ในหน้า 113 ถึง 114 ว่า คำถามเรื่อง“อะไรที่เรียกว่าการคิด”นี้ ที่แท้ซ่อนคำถามสำคัญไว้อีก 4 คำถาม คือ

คำถามว่า “ความคิด (thought) และ การคิด (thinking) คืออะไร?

คำถามที่สองคือคำถามว่า หลักการตามประเพณีอันเรายึดถืออยู่ กำหนดและนิยามสิ่งที่เราเรียกว่า การคิด ด้วยแนวทางอย่างไร?

คำถามที่สามคือคำถามว่า อะไรคือสิ่งที่เราต้องพึ่งพาอาศัยอันจะเอื้อให้เราคิดด้วยความถูกต้อง?

คำถามสุดท้ายคือคำถามว่า อะไรคือสิ่งที่บัญชาให้เราคิด?

คุณวลละออคงเห็นด้วยกับผมว่า คำถามที่ Heidegger เห็นว่าซ่อนอยู่นั้น ก็มีปัญหาคับคุณวลละออไปกว่าคำถามหลักของเขา เช่นเรื่อง “การคิดด้วยความถูกต้อง” ในสังคมมนุษย์ ไม่ใช่เรื่องที่จะเห็นพ้องต้องกันได้ง่าย ๆ อย่างการคิดตอบแทนคุณอาจารย์ที่ปรึกษาด้วยการให้ตำแหน่งรัฐมนตรี เช่นที่ปรากฏอยู่ในบางประเทศนั้น เป็น“การคิดด้วยความถูกต้อง”หรือไม่

ถ้าจะถกเถียงกันถึงประเด็นปรัชญาของไฮเดกเกอร์ คงจะเหนื่อยอ่อนทั้งจิตและใจกันอีกมาก แต่ผมขกความคิดของไฮเดกเกอร์ขึ้นมาเพื่อ

จะชวนคุณนวลละออมองอะไรบางอย่างที่มากับวิธีคิดทางปรัชญาเช่นนี้ นั่นคือ *คำถามมิได้มีไว้เพื่อคำตอบเท่านั้น* บางครั้งคำถามที่สำคัญอาจชี้ให้เห็นคำถามอันลึกดำที่ซ่อนอยู่ได้อีกมาก ปัญหาก็คือ การได้เห็นคำถามที่ซ่อนอยู่เหล่านั้นนำเราไปสู่อะไรได้ ถ้าผมเข้าใจไม่ผิด พื้นฐานสำคัญที่สุดของการวิจัยทางวิชาการคือ คำถามไม่ใช่คำตอบ เพราะหากคำถามผิดหรือไร้ประโยชน์แต่ต้น ย่อมนำไปสู่การวิจัยที่ให้คำตอบอันไร้ประโยชน์ยิ่งกว่า

ตรงนี้ถ้าคุณนวลละออมิ่ววิธีคิดเหมือนเพื่อนผมบางคน คงอดนึกในใจไม่ได้ว่า “มีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์สำหรับใคร”

นั่นสิครับ เห็นไหมครับว่า คำถามมีประโยชน์พุดถึงเพื่อนผม อดเล่าให้ฟังไม่ได้ว่า มีเพื่อนคนหนึ่งเป็นชาวสวีเดน ที่จริงเป็นประธานมูลนิธิข้ามชาติที่ทำการวิจัยเรื่องสันติภาพและอนาคตศาสตร์ (Transnational Foundation for Peace and Future Research) ชื่อ Jan Oberg เคยสร้างเครื่องมือทางความคิดไว้ชิ้นหนึ่ง เพื่อพิจารณาดูว่า สังคมแต่ละสังคมมีวิธีคิดอย่างไร เขาเคยเล่าให้ผมฟังว่า อาศัยดัชนีคำถามสำคัญ 14 ตัว ก็อาจจะใช้ประเมินวิธีคิดของแต่ละสังคมได้ *ผมคิดว่า* เขาเชื่อว่าวิธีคิดของแต่ละสังคมก็เหมือนภาษานั้นแหละ คือมีระเบียบบางอย่างกำหนดอยู่ เช่นการใช้คำกริยาในภาษาอังกฤษขึ้นอยู่กับว่าประธานเป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ คือมีไวยากรณ์ (grammar) นั้นเอง ถ้าใช้ผิดไวยากรณ์ก็คือใช้ภาษาผิด ความคิดในแต่ละสังคมก็เช่นกัน ย่อมมีไวยากรณ์ของตนอยู่

ที่จริงความคิดเช่นนี้ผมเองก็คุ้นอยู่ เพราะครูคนหนึ่งเป็น “ศาสตราจารย์ชาวยุโรป” ผมเขียนอย่างนี้เพราะดูท่านจะชอบให้เรียกเช่นนั้น ถือกันว่าเป็น “บิดาแห่งการวิจัยสันติภาพยุคใหม่” ชื่อโยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) ก็ชอบใช้วิธีคิด

เช่นนี้ในการวิเคราะห์ “วิธีคิด” ของผู้คนจากอารยธรรมต่างๆในโลก ล่าสุดก็เขียนบทความศึกษาสิ่งที่ท่านเรียกว่า “วัฒนธรรมทางลึก” (deep culture) เพื่อนำมาใช้อธิบายสันติวิธีในโลกครับ ถ้าคุณนวลละออมสนใจ ผมอาจส่งบทความมาให้อ่านเล่นก็ได้ บทความนี้เคยนำเสนอในคณะศึกษาเรื่องสันติวิธี (nonviolence commission) คราวประชุมใหญ่ที่เมืองวาเลดต้า ประเทศมอลต้า เมื่อประมาณสองปีก่อน เวลานั้นบทความเรื่อง “Non violence and Deep Culture: Some Hidden Obstacles” ของท่านตีพิมพ์ในวารสารชื่อ *Peace Research* ที่ออกในแคนาดา ปีที่ 27 ฉบับที่ 3 เดือนสิงหาคม ค.ศ.1995 ครับ ผมว่าแนวทางการศึกษาวิธีคิดของมนุษย์โดยพิจารณา “วัฒนธรรมทางลึก” เช่นนี้ ที่สำคัญคงต้องตั้งคำถามให้พื้นฐานเพียงพอ จึงจะสามารถเข้าถึงไวยากรณ์กำหนดแบบแผนวิธีคิดอันถูกต้องตรงกับสังคมนั้นๆ ใช้ได้อยู่ได้

ถ้าจะใช้แนวคิดของเพื่อนกับครุผมรวมกัน ขอเสนอการตรวจสอบวิธีคิด *คนไทย* หรือใครอื่นในโลกก็ได้ ด้วยการตั้งคำถาม 6 หัวเรื่อง

เรื่องแรก คงต้องตั้งคำถามว่า “คนไทย” มีวิธีคิดเรื่อง *เวลา* อย่างไร หมายความว่า “คนไทย” คิดถึงเรื่องเวลาเป็น ก) เส้นตรงขึ้น หมายความว่าทุกสิ่งจะดีขึ้นสมบูรณ์ขึ้น ข) เส้นตรงซึ่งลงคือสรรพสิ่งในสังคมจะเรียวยาวเสื่อมลง ค) เป็นวงกลมคือทุกสิ่งจะหวนกลับมาสู่ที่เดิมเป็นธรรมดาโลก หรือ ง) เป็นวงขดที่ม้วนเหมือนสปริง บางคนเรียกว่า helix หมายความว่าทุกสิ่งหวนมาคล้ายๆอย่างเดิม แต่ไม่เหมือนเดิมเสียทีเดียว เช่นรัฐบาลอาจให้เสรีภาพผู้คน พอสื่อมวลชนมีเสรีภาพมากขึ้น รัฐบาลก็หาทางควบคุมจำกัดเสรีภาพของสื่อมวลชน *คล้ายกัน* ทุกยุค แต่ที่ *ไม่เหมือนกัน* คือสมัยหนึ่งอาจใช้วิธีตีหัวบรรณาธิการปากกาคม หรือ

ล่ำมโซ่แทนพิมพ์ มาอีกสมัยหนึ่งที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ก็อาศัย“กฎเกณฑ์ของตลาด”อันศักดิ์สิทธิ์ จัดการกับเสียงที่ไม่พึงประสงค์ให้เงียบไปได้

เรื่องที่สอง “คนไทย”มีวิถีคิดเรื่องพื้นที่อย่างไร เช่น คิดในเชิงระยะห่างหรือระยะชิด คิดถึงความเป็น“พื้นที่”ส่วนตัวหรือส่วนรวมอย่างไร เล็กหรือกว้างเพียงใด พื้นที่ที่ว่ำนั่นคงที่หรือขยายตัวได้ ถ้าขยายได้ ขยายด้วยเงื่อนไขอย่างไร ที่จริงเรื่องวิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ (space) นี้ ผมว่านับวันจะยิ่งสำคัญยิ่งขึ้นไม่แพ้เรื่องเวลาที่เดียว เพราะผูกพันจิตใจอยู่กับเรื่องตัวตน (self) ด้วย คือตัวตนของเรามักรวมไปถึงพื้นที่ที่เราครอบครองอยู่ การรุกรานพื้นที่ก็นับเป็นการรุกรานตัวตนของเราไปด้วย เรื่องนี้เข้าใจไม่ยาก โดยเฉพาะหากพิจารณาประวัติศาสตร์การสงครามของมนุษย์ เนื่องจาก“พื้นที่”กินความถึง“สิ่ง”ที่อยู่บนพื้นที่ด้วย จึงโยงเข้ากับกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินอีกชั้นหนึ่ง เรื่อง“พื้นที่”นี้กินความกว้างไกล ทั้งที่เป็นพื้นที่เชิงกายภาพ (physical space) และที่เป็นพื้นที่ทางสังคม/วัฒนธรรม (social and cultural space)

เรื่องที่สาม “คนไทย”มีวิถีคิดเรื่องความรู้ อย่างไร หมายความว่าความรู้ได้มาอย่างไร ผ่านการยอมรับและสะสมจากอดีตหรือโดยการปฏิเสธอดีต โดยการลอกเลียนครูบาอาจารย์ หรือโดยการคิดต่างจากครูบาอาจารย์ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่มีวันเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ หรือความรู้เป็นสิ่งที่รอวันจะถูกปฏิเสธ สิ่งที่ดีขนาดสูงสุดไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ อาจไม่ใช่ความรู้ของมนุษย์ โดยเฉพาะไม่ใช่ความรู้ทางวิชาการของนักวิชาการสังคมศาสตร์ แต่เป็นความรู้ของเทพหรือประกาศกมากกว่า

เรื่องที่สี่ “คนไทย”มีวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อย่างไร หมายความว่าเราสัมพันธ์กันในฐานะมนุษย์เสมอกัน หรือในฐานะมนุษย์ที่ไม่

เสมอกัน หากไม่เสมอกัน เป็นความไม่เสมอกันที่มีมาแต่ก่อนแต่ออก หรือเกิดขึ้นเพราะการกระทำของเรา หรือเมื่อแรกไม่เสมอกัน แต่ภายหลัง“คนไทย”คิดว่ามีหนทางเลื่อนระดับได้หรือไม่ การเลื่อนต้องอาศัยอะไรบ้าง ทำได้เร็วช้าเพียงไร หรือด้านความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงในสังคมไทยเป็นอย่างไร เหตุใดจึงสามารถเห็นสตรีเป็นวัตถุที่ซื้อหาได้ไปได้ วิถีคิดเกี่ยวกับสตรีเช่นนี้เป็นผลของสังคมสมัยใหม่ที่เน้นวัตถุนิยมและหลงเสน่ห์เงินตราจนเกินขนาด หรือมีมาคู่กับสังคมไทยแต่เดิม “คนไทย”มีวิถีคิดเกี่ยวกับเด็กและผู้สูงอายุอย่างไร เห็นเด็กเป็นอนาคตที่ฝากความหวังไว้ได้ และคนแก่เป็นอดีตที่พึงเคารพจริงเพียงไร

เรื่องที่ห้า “คนไทย”มีวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างไร มนุษย์อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติ ต้องผันแปรพฤติกรรมของตนตามธรรมชาติที่แปรเปลี่ยน หรือมนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ สามารถบังคับบัญชาให้ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงได้ดั่งใจมนุษย์ หรือมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติในลักษณะพึ่งพากัน เพราะมนุษย์ทำลายธรรมชาติได้ ดังที่เห็นจากสภาพมลพิษทางอากาศ หรือการตัดไม้ทำลายป่า แต่มนุษย์ก็ต้องทนทุกข์เพราะภัยธรรมชาติเนื่อง ๆ เช่นอุทกภัยและवादภัยในมุมต่างๆของโลก อีกเรื่องหนึ่งคือมนุษย์ครอบครองธรรมชาติได้หรือ ถือเอาสรรพสิ่งในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นลำธาร ชายหาด เกาะหรือภูเขาเป็นของตนได้หรือไม่

เรื่องที่หก “คนไทย”มีวิถีคิดเกี่ยวกับความจริงอย่างไร ที่จริงเรื่องทำนองนี้มีผู้เขียนไว้เหมือนกัน เช่นงานของอาจารย์เฉลิมเกียรติ ฝิวนวล ซึ่งสอนปรัชญาอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เคยทำการศึกษาเชิงสำรวจเอาไว้ในชื่อ “แนวคิดเรื่องสัจจะในสังคมไทย” เข้าใจว่าตีพิมพ์อยู่ในวารสารธรรม-ศาสตร์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 เมื่อต้นปี พ.ศ.2522 ครับ

“คนไทย”คิดว่าความจริงมีอยู่หรือไม่ ถ้ามี เป็นที่สุดหรือเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเป็นที่สุดจะถ่ายทอดได้หรือไม่อย่างไร เข้าถึงอย่างไร ถ้าเปลี่ยนแปลงได้ จะอยู่กับความจริงได้อย่างไร และความจริงเป็นเอกะ คือมีหนึ่งเดียว หรือมีหลากหลาย นอกจากนั้นความจริงเชื่อมโยงอย่างไรกับความรู้อยู่ โดยเฉพาะในทางวิชาการ

คุณนวลละออครับ ทั้งหกเรื่องมีที่ให้พูดให้คิดได้มาก แต่ผมคงไม่อาจอภิปรายเขียนเล่าให้ฟังละเอียดได้ เพราะไม่เช่นนั้นจดหมายนี้จะกลายเป็นดั่งวิทยานิพนธ์ไป แม้จะไม่ได้ลอกเลียนที่ไหนมาก็ตาม และหากนำคำตอบต่อคำถามในแต่ละเรื่องที่ศึกษาจริงจิงมาพล็อต ก็อาจบรรลุเป้าหมายในการแลเห็นเค้าโครง *วิถีคิด* ของ“คนไทย”ได้ในที่สุด แต่มีเรื่องหนึ่งที่ผมคิดว่าน่าจะคุยให้ฟังในตอนท้ายของจดหมายนี้ คือเรื่อง *วิถีคิด* เกี่ยวกับความจริงในสังคมไทย เพราะมีเหตุต่างๆ เกิดขึ้นในขณะนี้ไม่น้อยที่ น่าจะสะท้อน *วิถีคิด* ของ“คนไทย”ได้

ผมนั่งคุยขึ้นคุยกับอาจารย์เกษียร เตชะพีระ ที่คณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ถึงเรื่องพวกนี้ รวมทั้งเรื่องวิทยานิพนธ์ที่กำลัง“เป็นเรื่อง”อยู่ด้วย เราเห็นพ้องต้องกันว่า สังคมไทยกำลังมีปัญหาเรื่องการจัดการอยู่มาก แต่ไม่ใช่เรื่องการจัดการธุรกิจหรือบริษัทอะไร ที่มีทัศนคติกันจนจัดกระบวนการวิชา มาให้สาธารณชนได้ศึกษาโดยเก็บค่าเล่าเรียนแพงๆ กันตามมหาวิทยาลัยขณะนี้ หากเป็นสิ่งที่อาจารย์เกษียรเรียกว่า “*วิธีการที่สังคมไทยจัดการกับความจริงที่ไม่พึงประสงค์*” เรื่องนี้ผมอยากคุยให้คุณนวลละออฟัง โดยอาศัยตัวอย่างที่เกิดขึ้นในบ้านนี้เมืองนี้ เห็นจะนำมาคุยส่งท้ายสั้นๆ สักสองสามเรื่อง ก็น่าจะเห็นเค้าโครง *วิถีคิด* ของสังคมไทยในการจัดการกับ“ความจริงที่ไม่พึงประสงค์”ได้

เรื่องแรกเรื่องมะนาว คุณนวลละออคงทราบดีว่าขณะนี้มะนาวแพง ที่จริงคงต้องว่าแพงมาก

คนไปตลาดซื้อมะนาวก็จะพบความจริงว่ามะนาวแพงเหลือประมาณ แต่เนื่องจากสภาพนี้เป็นความจริงที่มีผู้ไม่พึงประสงค์ จึงได้มีการแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องนี้หลายประการ ที่น่าสนใจเห็นจะเป็นคำให้สัมภาษณ์ของรัฐมนตรีท่านที่เกี่ยวข้องกับราคาสินค้า กับวาทะของท่านรองนายกรัฐมนตรีสมัคร สุนทรเวช

ท่านแรกย้อนนักข่าวกลับ ท่านว่าแล้วแต่ขนาดของมะนาว ถ้าลูกใหญ่ก็ต้องแพงเป็นธรรมดา ถ้าลูกเล็กยังถูกอยู่ ดูเหมือนจะกล่าวว่าคุณละบาทสองบาทก็ยังมีขาย

คุณนวลละออฟังแล้วรู้สึกอย่างไรครับ อยากให้ท่านรัฐมนตรีไปช่วยซื้อมะนาวที่ตลาดให้ไหม

ท่านที่สองพูดจามาฟังประสาคุณสมัคร คือท่านเริ่มให้การศึกษาสังคมก่อนว่า จะกันจะบันอะไรก็ขอให้ดูเสียด้วยว่า หน้านี้มันฤดูกาลอะไร เป็นธรรมดาอยู่แล้วที่ใกล้หน้าร้อน มะนาวออกลูกน้อย ก็ย่อมต้องแพง เป็นทั้งสภาพธรรมชาติและสภาพปรกติของตลาดที่เวลาสินค้าใดมีปริมาณน้อย ราคาก็ต้องสูงขึ้น ท่านยังแนะนำอีกด้วยว่า ถ้ามะนาวแพง ก็ให้ใช้มะม่วงแทน โดยยกตัวอย่างน้ำพริกกะปิ ท่านว่าน้ำพริกกะปิต้องใช้มะนาวแต่น้ำพริกมะม่วงไม่ต้องใช้ เปรี้ยวอยู่ในตัวแล้ว ดังนั้นเมื่อมะนาวแพง ก็ชวนให้คนไทยหันไปใช้มะม่วงแทนได้

คงต้องตั้งสติให้คืนะครับ ผมไม่แน่ใจว่าท่านให้ชาวไทยหันไปรับประทานน้ำพริกมะม่วงแทนน้ำพริกกะปิ หรือให้คนน้ำพริกกะปิไว้ แต่ให้ใช้มะม่วงใส่แทนมะนาว ถ้าเป็นอย่างแรก ก็นับเป็นชี้ชวนให้เปลี่ยนพฤติกรรมกรรมกรกิน ถ้าเป็นอย่างหลัง ก็เป็นการเสนอให้เปลี่ยนเอกลักษณ์ของน้ำพริกกะปิ ปัญหาอยู่ที่ว่า *วิถีคิด* อย่างนี้จัดว่าเป็น *วิถีคิด* ของ“คนไทย”หรือไม่ใช่ ผมตอบไม่ได้ แต่คิดว่าเป็น *วิถีคิด* อย่างหนึ่งที่สังคมไทยใช้จัดการกับ

ความจริงที่ไม่พึงประสงค์

เรื่องที่สองเป็นเรื่องระดับซีที่หูของผู้ฟัง อภิปรายหรือสัมมนา เกิดขึ้นราวต้นปีที่แล้ว เมื่อสมัยผมมีตำแหน่งบริหารอยู่ในมหาวิทยาลัยธรรม-ศาสตร์ คุณนวลละออก็ทราบว่ นักวิชาการเรานั้น ถ้าไม่เขียนบทความ แต่งตำรา ทำวิจัย สอนหนังสือ ก็ไปร่วมงานอภิปรายหรือสัมมนาทางวิชาการ ผมจัดงานทำนองนี้หลายครั้ง มีครั้งหนึ่งจัดโดยใช้เงินราชการ จำเรื่องที่อภิปรายกันไม่ได้แล้ว แต่นั่นไม่สำคัญ ที่สำคัญคือเราผู้จัดอยากจะจ่ายค่าสมนาคุณให้วิทยากรในอัตราสูงที่สุดที่หลวงยอมให้ได้ในเวลานั้น อัตราสูงสุดคือชั่วโมงละ 400 บาท คือถ้าทำวิทยากรมาช่วยเรา 3 ชั่วโมง ผู้จัดก็จะจ่ายให้ท่านได้ 1,200 บาท ซึ่งไม่น่าจะนับว่ามากมายอะไรเมื่อเทียบกับอัตราที่มหาวิทยาลัยจ่ายให้ผู้สอนโครงการพิเศษ หรืออัตราเอกชนภายนอก เมื่อผู้จัดขออนุมัติเบิกจ่ายให้วิทยากรในอัตราชั่วโมงละ 400 บาท ทางผู้มีอำนาจอนุมัติก็ทำตามหน้าที่ของตน โดยปริกษาระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรมของส่วนราชการ พุทธศักราช 2534

คุณนวลละออทราบไหมครับว่า ระเบียบดังกล่าวกำหนดไว้อย่างไร เขาเรียกการสัมมนาวิชาการเป็นการฝึกอบรม และแบ่งการฝึกอบรมออกเป็นสามชั้น ตามระดับซีของข้าราชการส่วนใหญ่ที่เข้ามารับการฝึกอบรม

ระดับต้นคือคนฟังเป็นข้าราชการซี 1 ถึงซี 2 คนพูดได้ค่าสมนาคุณชั่วโมงละ 200 บาท

ระดับกลางคือคนฟังเป็นข้าราชการซี 3 ถึงซี 8 คนพูดได้ค่าสมนาคุณชั่วโมงละ 300 บาท

และระดับสูงคือคนฟังเป็นข้าราชการซี 9 ขึ้นไป คนพูดได้ค่าสมนาคุณชั่วโมงละ 400 บาท

ระเบียบทำนองนี้วางอยู่บนวิธิตัดสามอย่าง ข้อ 1 ไม่ว่าคนพูดจะเป็นปราชญ์ราชบัณฑิตมาแต่

ไหน พูดเรื่องสำคัญขั้นเปลี่ยนแปลงโลกเพียงไร เป็นผลการศึกษาจากชั่วชีวิตหรือไม่ ล้วนไม่สำคัญ คำพูดจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับระดับซีอันติดอยู่ที่หูของคนฟังเป็นหลักสำคัญที่สุด ข้อ 2 วิธิตัดอย่างข้อแรก ขึ้นอยู่กับวิธิตัดอีกข้อที่ว่า เรื่องๆ เดียวกัน พูดให้คนฟังที่มีระดับซีต่ำๆ ฟัง มีประโยชน์ด้อยกว่าที่พูดให้คนฟังที่มีระดับซีสูงๆ ฟัง วิธิตัดนี้อาจเนื่องมาแต่การกำหนดความรับผิดชอบในระบบราชการไทย เมื่อพูดให้คนที่มีความรับผิดชอบฟัง ก็น่าจะได้ค่าตอบแทนสูงตามไปด้วย แต่วิธิตัดเช่นนี้วางอยู่บนวิธิตัดอีกข้อหนึ่งคือ ข้อ 3 อันเป็นวิธิตัดที่ว่า คนที่มีระดับซีสูงๆ มีความสามารถในการฟังเหนือกว่าผู้มีระดับซีชั้นกลางหรือชั้นต่ำ ความข้อนี้เป็นจริงหรือไม่เพียงไร คุณนวลละออคงต้องตรวจสอบด้วยประสบการณ์ในระบบราชการเอาเอง

คราวนี้เมื่อผู้จัดอยากจะจ่ายเงินให้วิทยากรในอัตราสูงสุดที่จะเป็นไปได้ตามระเบียบ บางครั้งก็จะได้รับคำแนะนำให้โกหก เมื่อโกหกก็แปลว่าผิดระเบียบ ผู้จัดก็ต้องอาศัยความกรุณาของฝ่ายที่รู้เรื่องเงินดี และรู้ด้วยว่าคนจัดได้โกหกไปแล้ว ผลของการโกหกไม่เพียงเป็นปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้จัดซึ่งไม่ว่าจะมีตำแหน่งสูงเพียงไร กับข้าราชการผู้ปฏิบัติในเรื่องเงินไปด้วย วิธิตัดการกับความจริงที่ไม่พึงประสงค์ด้วยการเปลี่ยนสมการแห่งอำนาจเสียเลย เพื่อให้กลายเป็นความจริงที่พึงประสงค์เช่นนี้น่าสนใจทีเดียว ผมเขียนเรื่องนี้ไว้ละเอียดกว่านี้ในชื่อ “มหาวิทยาลัยกับระเบียบราชการในยุคโลกาภุกัก” อยู่ในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ประจำวันที่ 17 มกราคม 2538 ครับ

เรื่องสุดท้ายเป็นเรื่องวิทยานิพนธ์ *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* เนื่องจากเป็นเรื่องที่อ่อนไหวมาก ผมเพียงอยากยกข้อเรียกร้องของผู้

ชุมนุมประท้วงที่เมืองโคราชมาให้เพื่อจะให้เห็นว่า เมื่อความจริงที่ไม่พึงประสงค์ปรากฏ สังคมไทยมีวิธีการอย่างไร ข้อเรียกร้องที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ *ไทยรัฐ* ฉบับวันที่ 5 มีนาคม 2539 มี 7 ข้อคือ 1) ให้กรมศิลปากรค้นคว้าประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับ ท้าวสุรนารีมาพิสูจน์ความมีตัวตนและวีรกรรมของท่าน ให้ผู้คนทั้งมวลหมดสิ้นความสงสัย 2) ให้ทบวงมหาวิทยาลัยทบทวนจรรยาบรรณของผู้เขียนวิทยานิพนธ์และคณะอาจารย์ที่ปรึกษา 3) ให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ประกาศยกเลิกและถอนวิทยานิพนธ์นี้ 4) ให้สำนักพิมพ์มติชนส่งมอบหนังสือทั้งหมดที่จัดพิมพ์ให้ทางจังหวัดนำไปทำลาย 5) ให้สำนักพิมพ์และผู้เขียนมาขอขมาต่อชาวโคราชในทางสาธารณะ 6) ให้จังหวัดเร่งจัดสัมมนาภายในเพื่อระดมความคิดเห็นในการหาทางต่อต้านกลุ่มผู้มุงทำลายเกียรติภูมิของท่าน และ 7) หากพบว่ามี การทำผิดกฎหมายกรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ให้จังหวัดตรวจสอบและดำเนินการกับผู้จัดทำและผู้จัดพิมพ์

เรื่องนี้เป็นกรณีการจัดการกับความจริงที่ไม่พึงประสงค์ที่น่าสนใจยิ่ง เพราะมีทั้งวิถีคิดที่เน้น

ตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งมีเจตนาร้าย เป็นวิถีคิดที่ถ้ามองถึงเบื้องหน้า-เบื้องหลัง เป็นวิถีคิดที่อยากสร้างความจริงทางการขึ้นมาลบความจริงทางวิชาการ และให้ฝ่ายราชการเลิกล้มรับความจริงที่ไม่พึงประสงค์เสีย

คุณนวลละออคิดดูนะครับว่า “คนไทย” มีวิถีคิดในการจัดการกับความจริงที่ไม่พึงประสงค์อย่างไร จดหมายนี้ยาวเกินไปเสียแล้ว ผมเห็นจะต้องหยุดเขียนตรงนี้ คุณนวลละออคิดรู้ดีกว่าจดหมายนี้เต็มไปด้วยคำถามยิ่งกว่าคำตอบ ก็คงจริงครับ ถ้าถามว่าจะทำอะไรต่อไป จะทำการวิจัยเรื่องวิถีคิดของ “คนไทย” อย่างไรดี ก็โปรดอย่าลืมนะครับว่า เวลาคนเราเขียนจดหมาย มักต้องรอจดหมายตอบ

แต่จะตอบมาเป็นคำถามก็คงได้กระมังครับ

ด้วยความนับถือ

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์